

Л. В. ГЛУШКОВА

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ В 90-РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

*Глушкова Людмила Валеріївна – аспірант кафедри історії України і українознавства
Дніпродзержинського державного технічного університету*

Відродження соціал-демократичного руху в Україні в 90-ті роки ХХ століття, створення та діяльність соціал-демократичних партій – ці питання привертають значну увагу дослідників.

На сучасному етапі розвитку історичної науки постала необхідність зміни теоретико-методологічної парадигми, переходу від марксистсько-ленінської методології та класово-партійного підходу до системного аналізу тенденцій щодо розвитку багатопартійності в Україні, зокрема формування соціал-демократичного руху.

Перший етап дослідження вказаної проблеми в нашій країні розпочався ще з початку ХХ століття і продовжувався до 20-х років. До нього належать праці видатних діячів українського національно-визвольного руху: М. Грушевського [1], В. Винниченка [2], Д. Дорошенка [3]. Хоча вказані роботи не можна вважати історичними розвідками з заявленої проблеми через відсутність загалом самої постановки в них даного питання, проте в них містяться цінні дані про витoki соціал-демократичної ідеї в Україні, про позиції та взаємовідносини різних політичних партій протягом 1917 – 1920 р.р., діяльність українських соціал-демократів під час національно-демократичної революції, аналізуються причини поразки соціал-демократичних сил, перемоги більшовиків та встановлення однопартійної комуністичної системи.

В радянські часи затиснута в лещатах ідеологічного догматизму історіографія не змогла послідовно науково і неупереджено підійти до вивчення і висвітлення даної проблематики. Соціал-демократичний рух характеризувався як антинародний і контрреволюційний, а самі соціал-демократичні партії трактувалися радянськими істориками як ворожі, дрібнобуржуазні, керовані «буржуазно-націоналістичною інтелігенцією, яка проводила «зрадницьку» політику щодо інтересів робітничого класу і трудового селянства, свідомо спрямовану на гальмування розвитку революційного руху. При цьому явно недооцінювалася або й просто замовчувалася

конструктивна роль соціал-демократії в організації масової боротьби за демократизацію суспільства, національне визволення, стверджувалося, що «керівництво соціал-демократичних партій не хоче відмовитись від співробітництва з буржуазією.»[44, 15] Взагалі спроби навіть часткової реабілітації української соціал-демократії були гостро засуджені і відкинуті.

Лише останнім часом, з моменту утвердження України як незалежної держави, історіографія почала заповнювати «білі плями» в історії української соціал-демократії.

Про спорідненість долі української та західноєвропейської соціал-демократії відзначає в своїй книзі «Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918)» О. Жерноклеєв [15]. Вона присвячена відгалуженню українського соціал-демократичного руху, яке на автономних засадах входило до складу Соціал-демократичної партії Австрії. Відродження демократії, багатопартійності в сучасній Україні після довготривалої перерви, зумовленої пануванням тоталітарної системи, неможливе без глибокого і всебічного вивчення, узагальнення і переосмислення політичного досвіду українського народу, нагромадженого ним у попередні періоди історії, та без практичного використання цього досвіду сучасними політичними партіями і рухами, органами державної влади. Під цим кутом зору важливе значення має дослідження проблем історії суспільно-політичного життя українців в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. і участі їхніх партій і організацій у політичному процесі Австро-Угорщини як конституційної монархії з порівняно високим рівнем забезпечення політичних прав і свобод громадян. Робота О. Жерноклеєва глибоко розкриває історію одного з провідних напрямків світової політичної думки – соціал-демократичного руху і його галицько-української гілки, яка з 1899 року організаційно оформилася в Українську соціал-демократичну партію Галичини й Буковини (УСДП), що діяла в краї до 1939 року. Це

дослідження дало змогу ґрунтовніше висвітлити витoki сучасної соціал-демократичної думки, її теоретичні засади.

Важливим є питання вивчення історичної спадщини українського народу. В цьому контексті проведено аналіз поглядів М.П. Драгоманова на національне питання, російський лібералізм, бо він є засновником українського соціалізму, в статтях О. Кияна «М. Драгоманов і російський лібералізм», В. Сарбея «До поглядів М. Драгоманова на національне питання». Так, О. Киян досліджує еволюцію суспільно-політичного світогляду М.П. Драгоманова, наголошує, що «Драгоманов займає своєрідне місце в історії українського громадського руху. Діях з послідовним, чітко вираженим суспільно-політичним світоглядом, орієнтований на кращі прояви західноєвропейського демократизму, він, як ніхто, відчував на собі великодержавний шовінізм...» [21, 32] І особливо це виявлялося, коли Драгоманов торкався соціальних і національних проблем російського народу.

Свідчення про початкову історію української соціал-демократії, її взаємодію з міжнародним соціалістичним рухом дає монографія А. Голуба «Європейські обрії української соціал-демократії (кінець XIX – перша половина XX ст.)». Він відзначає, що суспільно-політична думка новітньої доби, в тому числі й української соціал-демократії, базується на ідеях гуманізму й людяності.

Ці ж засади визнає й сучасна соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(о)). Українські соціал-демократи, особливо та частина груп і осередків РПУ, яка в 1905 році утворила українську соціал-демократичну робітничу партію, поєднали в собі національні традиції, що освячували прагнення українців до свободи і демократії, з досягненнями західноєвропейської соціалістичної думки, а також проголосили себе невід'ємною частиною міжнародного соціалістичного руху, стали рішуче на захист гуманістичних засад демократичного соціалізму. Автор підкреслює, що «підтримуючи і повсякчас зміцнюючи зв'язки з європейською соціал-демократією, українські соціал-демократи мали на меті налагодження конструктивного діалогу передусім з тією соціалістичною традицією, яка мала за пріоритет загальнолюдські цінності, наголошувала на своїй прихильності до реформаторських підходів у вирішенні соціально-економічних проблем.» [8, 131-132] Для дослідження питання становлення сучасної української соціал-демократії важливе значення має висновок А.Голуба про «єдиний критерій зрілості основних цінностей соціал-демократизму – свободи, справедливості, солідарності.» [9]

До історії соціалістичного руху в Наддніпрянській Україні взагалі, а також історії Революційної Української партії, яка розвивалася, наслідуючи зразки західноєвропейської соціал-

іал-демократії та прагнучи їхнього втілення на національному ґрунті, звертався Г. Касьянов в науковій розвідці «Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок XX сторіччя)». Після фактичного розпаду РПУ в грудні 1905 року була створена нова партія: Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП). Нова програма в теоретичній своїй частині була запозичена з Ерфуртської програми німецької соціал-демократії К.Каутського. [18, 110] Автор аналізує складний шлях діяльності УСДРП, яка працювала в умовах ідеологічної невизначеності, пресінгу з боку РСДРП, внутрішньопартійної боротьби з питань майбутнього державного статусу України, національного, земельного. Г.Касьянов наголошує на підвищенні після революції 1905-1907 років «теоретичного рівня доктринальних розробок. Особливо це стосується праць Лева Юркевича (Рибалки), котрий не тільки фінансував найцікавіші партійні видання у 1910-1914 роках (це були «Наш голос» і «Дзвін»), а й висунувся як провідний теоретик української соціал-демократії... Саме він, відстоюючи ідею організаційної самостійності українського робітничого класу (тобто самостійної української робочої партії), боронив думку про спільні ідеали та принципи соціал-демократії взагалі. Він же виступив головним опонентом В. Леніна у дискусії стосовно взаємин російської та української соціал-демократії.» [19, 113] Фактично той період, за думкою автора, був часом вироблення первинних засад українського соціал-демократичного руху і розвивався він за вкрай несприятливих соціально-політичних умов (відсутність належної соціальної бази, брак політичної традиції й культури тощо), які були прямим наслідком напівколоніального становища цілої української нації у складі Російської імперії. Історія існування й розвитку української соціал-демократії – невід'ємна і повчальна сторінка загального суспільно-політичного досвіду нашого народу.

Окремі аспекти відношення Івана Франка до національної ідеї та української соціал-демократії розкриваються в роботі В.Червака «... наперед українці, а потім соціал-демократи». Автор наголошує, що Іван Франко усвідомлював, що політична самостійність неможлива без національного самоусвідомлення; він піддавав критиці російських соціал-демократів, для яких ідеї «соціал-демократизму можуть послужити як хороше прикриття своїх довічних шовіністичних амбіцій.» [45, 55] І не випадкове те, що й цензура більш прихильно ставиться до російської соціал-демократії: вона видає багато книжок, щомісячників. Між тим, українці не мають такої змоги захищати свої погляди. «Зрештою, у цьому вся підступність цієї «доктрини», яка ідеї соціальної рівності чомусь завжди використовує у боротьбі з національно-визвольними рухами... В таких інтернаціональних справах здо-

рові органічні парості можуть у кожному краю вирости тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути сірою теорією та зробиляться квітучою дійсністю.» [46, 56]

Безпосередньо стосується проблеми дослідження праця Р. Ветрова «Політичні партії України на початку XX століття (1900–1925 р.р.)». Ця робота допомагає глибше дослідити історію соціал-демократичних партій України, проблему ліквідації багатопартійності і створення однопартійної комуністичної системи в Україні. Автор наголошує: «...сьогодні, коли в серпні 1991 року виникла сучасна незалежна держава Україна, на її терені діють знову десятки і десятки різних нових політичних партій, багато з яких є спадкоємцями світогляду, політики та тактики тих партій, які діяли на початку століття.» [4, 3] Правдиве, неупереджене викладення автором подій першої чверті XX століття допомагає виявити глибокі корені подій сьогоднішнього дня. Автор доводить, що, і цей висновок має велике значення в сучасності, «практично ні одна партія не шукала взаємовигідну обопільну лінію, не йшла на дійсно політичні компроміси, не вела діалогу, не створювала підвалини демократії та багатопартійності... Ось чому ідеологія нетерпимості, опора на силу, як вирішальний аргумент відносно політичних опонентів, зробили неможливим мирний діалог, який постійно замінювався протиборством, аж до ліквідації політичних ворогів.» [5, 101]

Особливо великий вклад в розробку теорії сучасної української соціал-демократії вніс В.Медведчук – перший заступник Голови Верховної Ради України, голова СДПУ(о).

«Соціал-демократія є однією з найвпливовіших суспільно-політичних сил сучасного світу, яка довела свою здатність брати до уваги економічні реалії, що змінюються, та використовувати їх результати для зміцнення свого впливу» [27, 104], наголошує він в своїй книзі «Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива.» Ця книга роздумів відомого політичного діяча сучасності висвітлює роль та значення ідеології соціал-демократії; вона є найбільш повним викладенням цього питання в нашій країні. Автор дотримується думки, що тільки політика, яка ґрунтується на засадах головних соціал-демократичних імперативів – свободи, справедливості, солідарності – відповідає вимогам трансформації українського суспільства під час становлення правової соціальної держави.

В цій роботі особливу увагу зосереджено на таких питаннях, як аналіз ідеологічної ситуації в Україні, специфіка соціал-демократичного ставлення до моралі, ідейної ідентичності, історико-культурних витоків та принципів організаційної діяльності. Окремий розділ присвячено еволюції економічної доктрини соціал-демократії, де зазначається, що «європейці зараз віддають перевагу голосуванню за ліберальні

цінності, що їх висувують соціал-демократи, і, як і раніше, поділяють чимало тих принципових підходів соціал-демократів, якими вони відрізняються від лібералів.» [28, 94] Важливими в книзі є додатки, в яких подаються найважливіші документи світової соціал-демократії.

Проблемам становлення і розвитку соціал-демократії в Україні присвячена книга В.Медведчука «Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України.» Ця книга також відповідає на основні питання громадськості. У збірник увійшли статті та виступи В.Медведчука у засобах масової інформації. Автор зазначає: «Відбираючи матеріали для даної книги, я водночас свідомо не виключив питання, що носили ситуативний характер і за тими, чи іншими причинами начебто втратили свою актуальність. Без них, на мою думку, книга не розкривала б у повній мірі реальних обставин подій, що відбувались у різний час.» [29, 4–5] В книзі розглядаються наступні проблеми: соціал-демократична модель суспільного розвитку: передумова становлення в Україні, духовні чинники державотворення; громадська згода як умова відродження країни; питання відносин України і Росії; формування та діяльність парламентської більшості; також подається програма практичних дій українських соціал-демократів в боротьбі за ідеали свободи, справедливості, солідарності. Це стверджується такими словами автора: «Досвід країн, що реалізують соціал-демократичну модель суспільного розвитку, підтверджує ту незаперечну істину, що світ є глибоко соціальним, пронизаним повсякденними життєвими потребами мільйонів людей. Будь-які економічні та політичні перетворення приречені на поразку, якщо не враховували ці інтереси... суспільного прогресу можна досягнути за двох основоположних умов: демократизації політичної системи і соціалізації ринкової економіки.» [30, 27]

Аналіз актуальних питань подальшого суспільного та державного розвитку України подається в книзі В.Медведчука «Україна: актуальні питання розвитку суспільства, держави і права». Особливо важливим для даної роботи виявився розділ книги «Шляхом до відкритого демократичного суспільства», в якому автор звертається до історичних коренів соціал-демократії в Україні; аналізуючи питання економічного розвитку, вказує, що йдеться про те, щоб економіка України була економікою добробуту з усіма пов'язаними з цим наслідками.» [31, 45] Далі автор наголошує, що «популярність соціал-демократичних концепцій організації суспільного життя пояснюється ще й тим, що їх теоретичне обґрунтування, по-перше, дійсно відповідає реаліям часу, оскільки дає найдосконаліші моделі його розбудови, а, по-друге, визнає виключно мирні шляхи досягнення поставленої мети, які нічого спільного не мають з відомими

«методами революційності», застосуванням насильства тощо.» [32, 41]

До характеристики сучасної української національної ідеї звертається в своїй статті «За принципом свободи, рівності, братства. Основні витоки та загальна спрямованість сучасної української національної ідеї» В.Медведчук. Він зауважує, що «конституційний принцип ідеологічного плюралізму аж ніяк не суперечить існуванню у суспільстві об'єднуючої національної ідеї, сприйнятої усім населенням.» [33, 4] Крім того, «людина, її права і свободи визнаються зараз світовою спільнотою непорушною первісною цінністю, а тому саме в такому їх розумінні вони розглядаються як складова частина сучасної національної ідеї.» [34, 4] Українська національна ідея має, наголошує автор, велике історичне минуле – цілий духовний комплекс, до якого належать ідеї Івана Вишенського (XVI – XVII ст.) – соборність, єднання всього народу навколо вимог рівності і справедливості; діячів Києво-Могилянської академії, зокрема П. Могили – ідеї єднання та захисту українського народу; у Конституції П. Орлика, в гуманізмі Г. Сковороди. Вимоги національного звільнення, свободи, рівності і братерства проголошували «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія», а також «Книга буття українського народу.» Проблема української національної ідеї відображена в творчості Т.Шевченка, М.Драгоманова, В.Антоновича, М.Міхновського, М.Грушевського, В.Винниченка – великих діячів українського національного руху. В.Медведчук підкреслює, що «складові» національної ідеї «повинні відповідати загальноєвропейським світовим спільнотою уявленням про соціальні цінності.» [35, 5]

Значний внесок в розробку проблеми був зроблений істориком О.Висоцьким в його роботах «Виникнення сучасної української соціал-демократії», «Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції». Він наголошує на тому, що історія сучасної української соціал-демократії почалася ще з виникнення за умов лібералізації на території України перших соціал-демократичних клубів і груп – в містах Львові, Києві, Сумах, Харкові, Вінниці та інших. Автор висвітлює шлях української соціал-демократії від перших гуртків до створення перших соціал-демократичних партій СДПУ і ОСДПУ, які мали на меті об'єднання в єдину партію. Перша нарада з цього питання відбулася 25–26 листопада 1989 року в Львові, де було ухвалено резолюцію і декларацію.

У декларації, зокрема, йшлося про необхідність об'єднання людей, котрі стоять на позиціях соціал-демократії і сповідують ідеї ненасилля, ідеологічного, політичного та економічного плюралізму, а також була порушена проблема створення соціал-демократичної асоціації України з перспективою утворення партії.» [6,

68] В той же час О. Висоцький аналізує протиріччя, що виникли між українськими соціал-демократами і привели до розколу, причиною якого був недостатній розвиток політичної культури української соціал-демократії та її ідеологічних настанов, розбіжності в національному питанні. Питання про об'єднання СДПУ і ОСДПУ постало знов після прийняття Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року та проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року.

Реєстрація єдиної партії відбулася в квітні 1993 року О.Висоцький зазначає, що у «Програмових цілях» єдиної партії, яка отримала назву СДПУ, декларувалося: «Ми прагнемо зробити наше суспільство більш людським, державу більш близькою до інтересів громадянина. Наш позитивний ідеал – це цивілізоване, тобто вільне, демократичне, солідарне, економічно ефективно та екологічно стає суспільство, що перебуває в постійному динамічному розвитку. Ми прагнемо повернення України до європейських народів як великої, незалежної і демократичної країни.» [7, 78] Автор відзначає, що українська соціал-демократія – одна з найдійовіших політичних сил, яка має майбутнє, але тоді ще не склалися умови для перетворення її на могутню силу української політики.

Щоб вивчити проблему становлення та розвитку української соціал-демократії, необхідно дослідити погляди широкого політичного загалу на це питання. Так, відношення лівих партій до соціал-демократії розкрито в книзі за редакцією О.Гараня, О.Майбороди «Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією». В монографії розкривається діяльність лівих партій в Україні, їхнє організаційне становлення в умовах багатопартійності, ідеологічні настанови лівих протягом 90 – х років; досліджується хід парламентських виборів 1994 та 1998 років, президентських виборів 1999 року, діяльність лівих у Верховній Раді та розглядається особливості їхнього електорату. Автори аналізують процес розмежування в стані лівих після поразки на референдумі 16 квітня 2000 року. Важливим є висновок: «Безумовно, ніша для постання потужної лівоцентристської соціал-демократичної структури існує. І ця ніша ще не заповнена... Розколотим залишається соціал-демократичне середовище...» [43, 239] Автори вважають, що певний ефект могло б дати створення нової структури – соціал-демократичної асоціації або соціалістичного конгресу, куди б входили і соціал-демократичні партії, соціалістичні партії, а також ті, хто симпатизує соціал-демократичній чи соціалістичній ідеї. Вони пропонують декілька сценаріїв розвитку політичних подій, і один з них – просування соціалістичної партії в бік соціал-демократії.

Важливою є праця М.Даудерштадта, А.Геррітса, Д.Маркуса «Драматичний перехід: соціал-

демократія у Східній та Центральній Європі». Автори простежують історію соціал-демократії країн Східної та Центральної Європи – від початків руху в останніх десятиліттях дев'ятнадцятого століття, її руйнування як авторитаризмом, так і комунізмом, до її відновлення в період посткомунізму. В.Медведчук в своїй передумові зауважив: «Процес інтеграції України в європейські структури означає для соціал-демократів нашої країни необхідність зміцнення контактів із соціал-демократичними силами країн Східної і Центральної Європи. Їхній досвід поєднання ринкових реформ з вимогами соціальної справедливості, безперечно, може стати у пригоді для всіх українців – прибічників демократії і модернізаційних змін... З цього приводу книга Міхаеля Даудерштадта та його колег дасть змогу... обміркувати кожному громадянину нашої держави питання про роль і призначення України у світі.»[10, 3-4]

Автори книги досліджують причини, з яких «соціал-демократія посідає провідне місце в одних країнах і є «нікчемно малою» в інших... [11, 22] Вони дійшли висновку, що слабкою є соціал-демократія в переважно аграрних суспільствах, виділяють три мотиви переходу до нового суспільства: демократія, процвітання, суверенітет. Книга «Драматичний перехід» намагається пояснити, чому деякі комуністичні партії були переконливо перетворені на соціал-демократичні, тоді як інші мали в цьому набагато більше труднощів; чому Чеська соціал-демократична партія становить виняток, будучи єдиною «історичною» соціал-демократичною партією, яка відіграє визначну політичну роль. Як написав в своїй передмові Ласло Ковач, голова Угорської соціалістичної партії, ця книга «Є першою спробою зрозуміти суть ситуації, у якій опинилася демократична ліва в Східній та Центральній Європі». [12, 5]

Важливим є висновок щодо помітного «дис-танціювання від їхнього комуністичного минулого і розрив з короткозорим технократичним прагматизмом, що є умовами радикального оновлення. З другого боку, випробування з боку внутрішньої політики, європейської інтеграції та глобальних економічних змін можуть вимагати від соціал-демократичних партій Східної та Центральної Європи більш збалансованого підходу, примирення національних та соціальних інтересів і культурної ідентичності народу з вимогами побудови капіталізму.»[13, 168]

Проблеми участі народних мас в політичному житті країни, в державному будівництві через різні масові організації трудящих – політичні партії, рухи, профспілки, кооперативи – торкається в своїй роботі «Суверенітет: від бажаного до дійсного» В. Касьян. Підкреслюється важливість суверенітету громадянина, його прав та обов'язків, а також наголошується, що без економічного суверенітету у народу, у громадя-

нина не може бути реальної влади. То ж і держава повинна «мати й виконувати свої обов'язки перед громадянином. Найголовнішим з них є обов'язок забезпечувати гідний рівень життя всіх громадян.»[17, 62]

Вплив ідей соціал-демократії на владу розкриває Б. Романов («Социал-демократия и власть»), який доводить, що вся історія соціал-демократії пройнята прагненням створити державу, яка захищатиме кожного громадянина, забезпечуватиме йому всі соціальні блага. «Современная социал-демократия исходит из того (и в этом она опирается на собственный опыт пребывания у власти), что возможна и желательна постепенная трансформация государства в сторону его большей социальной роли и социальной ответственности, расширения демократических процедур и создания соответствующих социальных гарантий для большинства населения.»[39, 80-81]

Важливою для розуміння політичних процесів, визначення співвідношення «політика і народ» є наукова розвідка М.Кириченка «Політикотворення в Україні: досвід екзистенційного аналізу». Він відзначає, що «політика твориться головним чином в структурах державної влади... такий характер політикотворення пояснюється насамперед тим, що структури державної влади не мають належної противаги... профспілки ще не заявили себе в ролі впливового політичного суб'єкта... Те саме можна сказати й про партії: кількість їх значна, а політичний вплив досить мізерний. Партії знаходяться в зародковому стані і не мають під собою надійного соціального ґрунту...»[20, 16]

Ряд дослідників торкаються концепції політичної доктрини України, шляхів її подальшого розвитку. Так, у праці М.Михальченка «Час визначитись, яку державу будемо» (1993 рік) відзначається, що українська державність немало втрачає через відсутність чітких уявлень про цілі й перспективи країни в світовому геополітичному просторі. При цьому важливим є процес «вироблення механізму взаємовідносин держави – партії – особистості... Світовий досвід засвідчує, що нормальна діяльність демократичних партій можлива лише за підтримки держави. Механізмом такої підтримки може виступати матеріальна допомога партіям, які здобули на останніх багатопартійних виборах, скажімо, не менше 5 відсотків голосів виборців»[36, 9] Необхідно, наголошує автор, гармонізувати і узгодити інтереси і взаємовідносини держави, партій, громадських організацій і особистості, досягти міжнародної злагоди.

Цей же автор в роботі «Україна завмерла в чеканні: реформ, катастрофи чи реставрації?» розглядає ситуацію, що склалась в Україні наприкінці 1994 року; в ній піднімаються і проблеми розвитку партійної системи. . Михальченко

визначає, що «політичні партії і рухи у більшості випадків переживають гостру ідеологічну кризу через невизначеність найближчих цілей, що веде до розвалу організаційних структур. Це стосується партій і рухів центристського і націонал-демократичного спрямування... Багато в чому посилює політичний хаос в Україні дрібно-партійність...» [37, 24-25]

Про вибір шляху розвитку України розмірковує В.Муляр в статті «Не капіталізм і не соціалізм. Що ж тоді?», вказуючи на різноманітність політичних систем – однопартійних, двопартійних і багатопартійних.

В.Кремень, Є.Базовкін, М.Міщенко, В.Небоженко, П.Сигник, аналізуючи політичну ситуацію 1993 року, відзначають глибоку кризу, слабкий вплив політичних партій, які на той час залишалися, по суті, вузькими угрупованнями, позбавленими підтримки населення. Численні розколи ще раз показали їхню внутрішню нестійкість від волі різних фракцій, які діють у багатьох з них. Тоді, у 1993 році, відмічають автори, позитивно ставились до Соціал-демократичної партії 8% опитаних. [22, 34] В роботі наголошується, що на розвитку України негативно позначається політична неструктурованість суспільства, недостатнє самоусвідомлення різними верствами населення власних інтересів.

Соціально-політичні процеси в Україні (середина 80-х років – 1998 рік) досліджує В.Тарасенко («Інволюційна трансформація в Україні»), який наголошує: «Найбільшим парадоксом інволюційної трансформації є факт: як соціалізм, хоча б і недосконалий, не руйнує, знищити його в Україні не вдається, бо залишаються не лише соціалістична ідея, а й мільйони її прихильників, та захисників (про що засвідчили парламентські вибори – 98) ... Та й прагнення реформаторів і всіх прокапіталістичних, прозахідних політичних сил повністю знищити соціалізм суперечить цивілізаційній ході історії, яка об'єктивно прямує до соціалізму не лише через революцію, а й соціалізацію капіталізму. [40, 124] Тому, зазначає автор, інволюційну модель розвитку суспільства слід замінити еволюційною: ця модель модернізації відштовхується від досягнутого і не руйнує його, а поступово змінює через удосконалення, оновлення.

Про реалії багатопартійності, про проблему соціальної бази, на якій можливе партнерство нових громадсько-політичних організацій, розмірковує В.Литвин («Конфронтація чи співпраця?»). Він доводить, що розвиток багатопартійності в нинішніх умовах свідчить про переакцентування в понятті «політична партія» на слово «політика» в його первісному значенні – мистецтво управляти державою. Іншими словами, будь-яка партія розглядається з позицій відображення нею загальнонародних інтересів, з одного боку, і здатності управляти тими чи іншими сторонами життя країни – з другого. «Ве-

лика група партій,» – наголошує автор, – «заявляє про свої центристські позиції, а саме: Соціал-демократична партія України, Об'єднана соціал-демократична партія України, Партія зелених України, Ліберально-демократична партія, Партія демократичного відродження України, Демократична партія України... Але вся драма в тому, що ми не маємо соціальної бази для цивілізованого центристського руху. В країнах Заходу його представляє насамперед середній клас. У нас же середній клас в традиційному розумінні цього слова відсутній.» [23, 39]

В іншій своїй роботі «Центризм. Місце златоди змінити не можна» В.Литвин відзначає: «Ні ортодоксальний комунізм, ні ідеї ліберальної вестернізації, ні мрії про європейський дім, у якому вже влаштувалися деякі реформатори, але в якому немає місця абсолютній більшості населення, не здатні об'єднати суспільство у наш складний час. Це під силу новій центристській генерації політиків, не обтяженій старими догмами.» [24, 89] Більшість українських партій та політиків заявляють про центристські позиції. Дослідник підкреслює, що для політичного життя України притаманна безкомпромісність, агресивність, ворожість, конфронтаційність; корені цього стану сягають у тоталітарне минуле. До того ж і багатопартійність інститут молодий, недосвідчений. «Потрібен час, щоб суспільство набуло політичної структури: клубні сходки закінчилися формуванням реальних партій... Багатопартійність як інститут формування влади повинна пройти необхідні та природні стадії розвитку.» [25, 91] Центризм є гарантом політичної й соціальної стабільності; під політикою центру прийнято розуміти середню лінію в суспільному розвитку. Тут враховується усталене уявлення про ліві та праві сили, між якими знаходяться центристи. Автор доводить, що соціальною базою центризму є середній клас, який має певний рівень матеріальної забезпеченості, свій життєвий стандарт, якість життя, спосіб мислення, який направлено на збільшення можливостей індивідуального вибору. Таким чином, включати в себе програму виведення країни з кризи повинна центристська політика, до якої найближче стоять партії соціал-демократичного спрямування, бо вони декларують непорушність демократичних принципів політичного життя, прагнуть до створення ефективної системи соціального захисту, а також до розумного компромісу з підприємницькими колами. Але при цьому в суспільстві необхідні традиції політичної культури компромісу, соціального партнерства. На даному етапі, підкреслює автор, було б доцільним ставити питання про коаліцію центристських сил, бо на період 1994 року в Україні ще не було впливової соціал-демократичної організації. Коаліція – необхідна передумова здійснення політики центризму.

До центру слід віднести партії, які вважають за можливе існування державної власності в обмежених розмірах та рівноправність різних типів приватної власності, включаючи приватну без найманої праці й з використанням останньої без обмежень, вважає дослідник М. Махненко («Ліві, праві, центр. Інтереси і наміри»). Вони не заперечують проти купівлі-продажу землі, тобто підтримують приватну власність на неї. Вважають, що «держава, як правило, не повинна втручатися в економічну діяльність, хоч і не заперечують проти регулювання економічної діяльності за допомогою економічних методів управління.» [26, 113]

Аналіз тенденцій суспільного розвитку в Україні проводять А.Дергачев, С.Макеєв в статті «Три года украинской независимости: тенденции общественного развития» (1994 рік). Вони акцентують увагу на кризовому стані української економіки, політики, суспільного життя і підкреслюють, що «развивать и укреплять необходимо прежде всего гражданское общество. На это должна быть переориентирована деятельность всех истинно патриотических сил. Без цивилизованного общества украинское государство просто не состоится.» [14, 8]

Партії соціал-демократичного спрямування багато часу приділяють вивченню шляхів України у європейське співтовариство. В цьому сенсі важливим є твердження Ф.Канака, що «входження в Європу – головний і вирішальний шлях до самовизначення України як сучасної держави з забезпеченням майбутнім. Це означає, що саме в руслі європейських орієнтирів мають складатися головні напрямки реформування й модернізації економіки та формування громадянського суспільства. Європейській орієнтації України, однак, не суперечать розумно сплановані й інші напрямки міжнародної діяльності, зокрема зусилля щодо зміцнення позицій України в СНД, Східній Європі, Чорноморському регіоні.» [16, 10]

Україна втягнута в події глобального, загальноєвропейського і регіонального характерів. Це пояснюється як політичними змінами, які відбулися в нашій країні за останнє десятиріччя, так і геополітичним становищем Української держави, котра знаходиться на стику цивілізацій, континентів, ідеологій. Своєрідною спробою оцінки з соціал-демократичних позицій розстановки нових геополітичних орієнтирів у світі, місця України в цьому просторі є нова наукова розвідка українського вченого – філософа Мирослава Поповича. Соціал-демократи є впливовою політичною силою в Європарламенті, яка, зокрема, виступає за розширення інтеграційних процесів і здійснення заходів нового світового економічного порядку на основі рівноправності й партнерства між усіма країнами. Принциповий підхід західних держав до інтеграції М. Попович визначає так: «Європейський захід охоче йде на певну

інтеграцію з навколишнім світом, передусім – з Центральною і Східною Європою та південним Середземномор'ям. Але міра інтеграції визначається... реальними можливостями розширення зв'язків без заподіяння шкоди європейській цивілізації.» [41, 21] Україна, з точки зору сучасних інтеграційних процесів, перебуває тільки на шляху «повернення до Європи». Тому, вважає М.Попович, визначальним для орієнтації як у зовнішній, так і внутрішній політиці України є вибір – за чи проти європейської інтеграції. Він розуміє, що «інтеграція України в політичний і господарський європейський простір не може бути справою безпосереднього майбутнього, але вона відповідала б і українським, і європейським інтересам.» [42, 23]

Важливих аспектів розвитку соціал-демократичної ідеї в умовах глобалізації і індивідуалізації торкається С.Перебудов («Западная социал-демократия на рубеже веков»). Він аналізує документи останнього, XXI, конгресу Соцінтерну (Париж, 1999 рік), підкреслює основну думку цього форуму: «Великим парадоксом даного історического періода, являється то, что никогда прежде человечество не имело столь богатых возможностей борьбы с такими извечными проблемами, как неравенство, голод, болезни и малограмотность. И в то же время эти возможности используются для того, чтобы увеличивать, а не сокращать существующие диспропорции. Наша задача – обратить вспять эту тенденцию и, таким образом, заставить глобализацию служить прогрессу человечества.» [38, 40] Соціал-демократи привертають увагу і до проблем окремої особи і суспільних угруповань. На планетарному рівні вони ставлять завдання – надати силам ринку на цей раз міжнародного значення. Соціал-демократи схильні надавати велике значення політиці заохочування інвестицій, науково-технічного прогресу, підготовці висококваліфікованих кадрів. Вони констатують той факт, що стихійна, неконтрольована глобалізація сприяє домінуванню неоліберальної моделі і на світовому і на національному ринках. В цьому сенсі потрібно створення механізмів «нової економіки». Проблемою, яку хочуть вирішити соціал-демократи є така, що по мірі поглиблення і розширення процесів глобалізації все більш серйозних деформацій зазнає область соціально-політичних відносин, тобто в сфері соціальної політики є найбільше гострих проблем.

Таким чином, цілий ряд дослідників торкався окремих аспектів проблеми розвитку соціал-демократичних партій в сучасний період. Однак є нагальна необхідність висвітлення даної проблеми в певному обсязі, бо питання про актуальність такого дослідження неодноразово порушувалися науковцями, політиками, засобами масової інформації.

Література:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. - К., 1991 Його ж. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. - К., 1992
2. Винниченко. Відродження нації. Історія української революції. ч. I-II. - К. - Відень. 1920. (К., 1991). Його ж. Заповіт борцям за визволення. - К., 1991.
3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. Т. 1-2. Ужгород. 1930-1932.
4. Ветров Р. Політичні партії на початку ХХ століття (1900-1925р.р.) - Дніпродзержинськ, 1997.
5. Там же.
6. Висоцький О. Виникнення сучасної української соціал-демократії //Політологічні читання, 1994 - №4.
7. Висоцький О. Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції.// Політологічні читання. 1995 - №1.
8. Голуб А. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ-перша половина ХХ ст.). Дніпропетровськ. Видавництво Дніпропетровського університету, 1998.
9. Там же.
10. Даудерштадт М., Геррітс А., Маркус Д. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі. К.: Основні цінності. 2000.
11. Там же.
12. Там же.
13. Там же.
14. Дергачёв А., Makeev С. Три года украинской независимости: тенденции общественного развития.// Политическая мысль. 1994 -№4.
15. Жерноклеев О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918). К.: Основні цінності. 2000.
16. Канак Ф. Український шлях в Європу: тенденції світового розвитку та національний прогрес. //Розбудова держави. 1994 -№3.
17. Касьян В. Суверенітет: від бажаного до дійсного. //Віче. 1994. №2.
18. Касьянов Г. Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок ХХ сторіччя) //Політологічні читання 1992 - №2.
19. Там же.
20. Кириченко М. Політикотворення в Україні: досвід екзистенційного аналізу. //Політологічні читання. 1994 - №4.
21. Киян О. М П. Драгоманов і російський лібералізм. //Український історичний журнал. 1992 - №4.
22. Кремень В. та інші. Соціально-політична ситуація в Україні: стан і тенденції розвитку (середина 1993 року).//Політологічні читання. 1994 - №1.
23. Литвин В. Конфронтація чи співпраця? //Комуніст України. 1991 - №3.
24. Литвин В Центризм. Місце злагоди змінити не можна. //Віче. 1994 - №1.
25. Там же.
26. Махненко М. Ліві, праві, центр. Інтереси і наміри. //Віче. 1997 - №11.
27. Медведчук В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. К.: Основні цінності. 2000.
28. Там же.
29. Медведчук В. Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України. К.: Основні цінності. 2000.
30. Там же.
31. Медведчук В. Україна: актуальні питання розвитку суспільства, держави і права. К.: Інтерпрес ЛТД. 1994.
32. Там же.
33. Медведчук В. За принципом свободи, рівності, братерства. Основні витоки та загальна спрямованість сучасної української національної ідеї. //Віче. 1997 - №5.
34. Там же.
35. Там же.
36. Михальченко М. Час визначитись, яку державу будемо. //Віче. 1993 - №3.
37. Михальченко М. Україна замерла в чеканні: реформ, катастрофи чи реставрації? //Віче. 1994 - №12.
38. Перегудов С. Западная социал-демократия на рубеже веков.//Мировая экономика и международные отношения. 2000 - №6.
39. Романов Б. Социал-демократия и власть. //Свободная мысль -XXI. 2000 - №3.
40. Тарасенко В. Інволюційна трансформація в Україні. //Віче. 1998 - №6.
41. Цит. за: Троян. Україна і європейська інтеграція: соціал-демократичний вибір. //Віче. 1998 - №11.
42. Там же.
43. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією. За редакцією О. Гараня, О. Майбороди. - К. 2000.
44. Федосеев П.Н., Александров С.В., Еганов Г.Л. и др. Что такое «демократический социализм»? - М.: Политиздат, 1978.
45. Червак В. Наперед українці, а потім соціал-демократи. //Розбудова держави. 1993 - №6.
46. Там же.